

*Н. В. Максименко
maksymenko@karazin.ua*

*Г. В. Тіменко
titenko555@gmail.com*

*А. Н. Некос
alnekos999@gmail.com*

*К. Б. Уткіна
ecointernational@karazin.ua*

Проблеми і перспективи підготовки аспірантів екологічних спеціальностей в Україні

Репрезентовано результати дослідження думки фахівців, що здійснюють підготовку кадрів вищої кваліфікації в Україні за спеціальностями екологічного спрямування. Основою роботи є опитування шляхом анкетування та його статистичний аналіз. Отримані результати засвідчили існування проблем організаційного й наукового характеру. Важливою проблемою названо відсутність в оновленому переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, у тому числі – докторів філософії («Перелік 2015»), окремо – кваліфікації з екологічних наук – PhD («Екологія»).

Ключові слова: національна рамка кваліфікацій, аспірант, спеціальність, екологічні науки, проблеми.

*N. V. Maksymenko
maksymenko@karazin.ua*

*G. V. Titenko
titenko555@gmail.com*

*A. N. Nekos
alnekos999@gmail.com*

*K. B. Utkina
ecointernational@karazin.ua*

Problems and perspectives of postgraduate training in environment-oriented specialties in Ukraine

The article highlights the problems existing in the national system of training postgraduate students of environment-oriented specialties, their dissertations defending according to modern requirements, as well as finding ways to improve the situation using international experience.

The main methods are an anonymous survey of leading scientists engaged in post-graduate training and performing research work in the field of the

environment. The received results have shown the existing organizational and scientific problems. The key problem is the lack of a separate qualification category of PhD (Environmental Sciences) in the “List 2015”.

Keywords: National Qualification Frameworks, PhD student, speciality, Environmental Sciences, problems.

На сьогодні в Україні, згідно з наказом МОН України від 14.09.2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» [1] («Перелік 2011»), підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів у докторантурі, аспірантурі та ад’юнктурі університетів здійснюється у 27 галузях наук із 541 наукової спеціальності. Екологічне спрямування серед них мають чотири: 03.00.16 – Екологія (біологічні, сільськогосподарські, медичні науки), 08.00.06 – Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища (економічні науки), 11.00.11 – Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів (географічні науки) та 21.06.01 – Екологічна безпека (технічні, хімічні, геологічні науки).

Окрім того, низка питань сучасної екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування охоплюють у своїх дослідженнях і такі спеціальності «Переліку 2011»: 03.00.17 – Гідробіологія (біологічні науки); 03.00.20 – Біотехнологія (біологічні, технічні і сільськогосподарські науки); 04.00.07 – (Інженерна геологія); 05.11.13 – Прилади і методи контролю та визначення складу речовин (технічні науки); 05.22.01 – Транспортні системи (технічні науки); 05.23.20 – Містобудування та територіальне планування (технічні науки); 05.26.01 – Охорона праці (технічні науки); 06.01.04 – Агрохімія (сільськогосподарські науки); 11.00.01 – Фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів (географічні науки); 11.00.02 – Економічна та соціальна географія (географічні науки); 11.00.05 – Біогеографія та географія ґрунтів (географічні науки); 11.00.07 – Гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія (географічні науки); 11.00.08 – Океанологія (географічні науки); 11.00.09 – Метеорологія, кліматологія, агрометеорологія (географічні науки); 21.02.03 – Цивільний захист (хімічні, біологічні, технічні, медичні, військові, ветеринарні науки) тощо.

Поставною КМУ від 29.04.2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [2] («Перелік 2015») анульовано «Перелік 2011». Наказом МОН України від 06.11.2015 р. № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [3], затверджено таблицю відповідності Переліку наукових спеціальностей («Перелік 2011») та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, у тому числі – докторів філософії («Перелік 2015») [2].

Водночас захист дисертацій донині здійснюється за «Переліком 2011». Проблема «розпорошення» екологічних питань із різних спеціальностей різних галузей знань не просто залишилася, але й зросла, оскільки кількість останніх збільшилась. Ця ситуація викликає у науковій спільноті занепокоєння.

У межах реалізації Проєкту Erasmus+ «Комплексна докторська програма з екологічної політики, менеджменту природокористування та техноекології – INTENSE», 586471-EPP-1-2017-1-EE-EPPKA2-SVNE-JP проведено анонімне опитування провідних науковців, що здійснюють аспірантську підготовку та виконують науково-дослідну роботу у галузі навколишнього середовища. Опитуванням охоплено заклади вищої освіти практично всіх обласних центрів, а також міст Умань і Кременчук.

Завдяки «розпорошеності» екології між різними аспірантськими програмами на запитання анкети відповіли вчені різних галузей, серед яких домінували географічні науки (44 %). Чверть респондентів – доктори або кандидати технічних наук, 19 % – представники сільськогосподарських наук і по 6 % – педагогічних і фізико-математичних наук.

Оскільки підготовкою аспірантів опікуються як заклади вищої освіти, так і наукові установи, 81 % опитуваних – працівники ЗВО, а 19 % – співробітники науково-дослідних інститутів.

Анкета, розроблена партнерами за проєктом INTENSE з Одеського державного екологічного університету, містить такі запитання.

1. Які найважливіші, на вашу думку, прогалини в наявній національній системі підготовки докторів філософії в цілому?
2. Які конкретні проблеми пов'язані з науковою підготовкою у сфері менеджменту природокористування, екологічної політики та техноекології?
3. Які найважливіші заходи можна вжити у межах наявних базових умов для вдосконалення організації та змісту докторських студій (аспірантури)?
4. На вашу думку, якість кандидатських дисертацій з екологічних досліджень покращується чи погіршується? Якщо погіршується, будь ласка, коротко поясніть свій погляд.
5. Чи бачите ви якісь значні проблеми із забезпеченням якості в процесі наукової підготовки?
6. Не могли б ви перелічити критерії чи показники, які можна використовувати для оцінки підготовки докторів філософії?
7. Чи ви бачите якісь проблеми з організацією, якістю та/або змістом підготовки, які зараз пропонують аспірантам?
8. Чи є щось, що можна зробити в межах наявних базових умов для того, щоб поліпшити організацію, якість та/або зміст підготовки, яка зараз пропонується аспірантам?

9. Чи бракує аспірантам та випускникам аспірантури якихось предметних або загальних навичок для успішної наукової кар'єри та/або для виконання дисертації?

10. Які форми співпраці між закладами, що надають ступінь доктора філософії чи пропонують аспірантуру, покращили б якість докторських студій у вашому закладі та на рівні країни?

11. Якби підготовка докторів філософії (із наданням освітніх послуг та забезпечення якості включно) здійснювалася та/або координувалася загальнонаціональною організацією (наприклад, докторською школою з екологічних досліджень), надання яких послуг очікувалося б від цієї організації?

Відповіді на перше запитання «Які найважливіші, на вашу думку, прогалини в наявній національній системі підготовки докторів філософії в цілому?» окреслили широке коло проблем.

Найчастіше у відповідях звучали різні інтерпретації тези «загальнонаукова підготовка аспірантів не відповідає статусу "доктор філософії"». Зазначалося, що нова форма підготовки докторів філософії та докторів наук лише розпочала діяти відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 [4]. Тому потрібно дати час для її реалізації. А поки що, за відсутності єдиної концепції національної системи підготовки докторів філософії в цілому, дуже часто вона включає в себе лише теоретичну частину, в системі немає прив'язки до певного виробництва. Загалом же респонденти зазначають, що науковий рівень «доктор філософії», порівняно зі ступенем «кандидат наук», повинен передбачати більш глибоку теоретико-методологічну підготовку здобувача. Зокрема – «вихід» після завершення дослідження на більш високий концептуальний рівень.

Значна кількість опитаних підкреслила відірваність науки від практики, відсутність інтересу до наукових досліджень як у випускників [7], так і в установах різного рівня, де головні посади обіймають люди, далекі від екології, – і їх не цікавлять наукові розробки. Як розвиток тези зазначалося, що наукові розробки дисертаційних робіт дуже рідко доходять до практиків, управлінців чи законотворців, а переважно залишаються у бібліотеках чи наукових журналах. Тому в аспірантів немає розуміння практичного застосування виконуваної роботи, а це багатьох демотивує.

Досить часто важливою проблемою є відсутність фінансової мотивації, а саме: невисокі стипендії аспірантів і згодом – зарплати наукових співробітників чи викладачів. Якщо ж не працюєш у наукових чи навчальних установах, доплату за вчене звання взагалі не отримуєш. Ще на один аспект фінансової складової, який зазначають деякі респонденти, – недостатній рівень забезпеченості дослідження коштами, сучасним обладнанням та технологіями.

Проблема слабкої кореляції з аналогічними дослідженнями в інших країнах світу, яку визначили респонденти, на наш погляд, тісно пов'язана

з проблемою опублікування результатів дисертаційного дослідження у визнаних фахових українських та іноземних виданнях.

На думку опитаних, у цілому державою Україна чітко не визначено роль і місце докторів філософії у Національній рамці кваліфікацій і класифікаторі професій, що породжує невідповідність підготовки докторів філософії з конкретних наук відповідно до потреб України [5; 6]. Водночас опитані підкреслюють надмірний ступінь регламентації державою усіх аспектів підготовки й захисту дисертаційного дослідження та невідповідність світовій практиці процедури захисту дисертацій у спецрадах, які діють постійно.

Проблемами також визнані:

– переважно єдина модель функціонування аспірантури (недостатні можливості для університетів і наукових установ самостійно обирати освітню модель підготовки докторів філософії, наприклад – шляхом створення спільної аспірантури між університетами та науковими установами – як вітчизняними, так і зарубіжними);

– недостатнє забезпечення міжнародної академічної мобільності як обов'язкової складової підготовки докторів філософії.

Як відповідь на запитання «Які конкретні проблеми пов'язані з науковою підготовкою у сфері менеджменту природокористування, екологічної політики та техноекології?» найчастіше в анкетах підкреслюється відсутність належної сучасної матеріально-технічної бази для проведення досліджень (недостатня забезпеченість сучасним обладнанням, обмежені можливості на базі університетів здійснювати лабораторні дослідження компонентів довкілля обраних об'єктів, особливо – польових, із портативними пересувними приладами, катастрофічне відставання у викладанні майбутнім докторам філософії основ новітніх технологій, недосконалість і застарілість інструментально-лабораторної бази). Без підтримки держави ці проблеми вирішити дуже складно. Хоча респонденти вважають, що спільне виконання міжнародних наукових проєктів – один зі шляхів її вирішення.

Великою проблемою саме в підготовці докторів філософії в екологічній галузі опитані вважають те, що предмет сучасної екології «розпорошений» між аграрними, біологічними, географічними, економічними, технічними і медичними науками.

Окремо опитані відзначають слабкий зв'язок із практичною діяльністю науковців, коли інноваційні результати, отримані в процесі підготовки робіт, часто залишаються незатребуваними, тобто відсутні конкретні впровадження. До того ж, за згаданою галуззю мало фахових українських журналів [7], що входять до міжнародних наукометричних баз даних, оприлюднення результатів досліджень у яких могло б дати шанс на впровадження.

Неабиякою проблемою є отримання статистичних даних в екологічній сфері. Всім є знайомим небажання державних органів, що проводять

контроль та моніторинг стану довкілля, співпрацювати з аспірантами – як в інформаційному плані, так і в дослідницьких роботах. Це призводить до недостатнього використання сучасних інформаційних технологій для збирання та опрацювання даних, необхідних для оцінки стану навколишнього природного середовища, наслідків антропогенного впливу на екосистеми та ін.

Деякі респонденти зазначають, що перелічені сфери не є пріоритетними – з огляду на напрями розвитку науки і техніки в Україні на період до 2020 року. Державою чітко не визначено наукові складові напрями «раціональне природокористування». Відповідно, ці сфери не входять до переліку найважливіших науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у межах виконання державного замовлення на найважливіші науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію.

Запитання «Які найважливіші заходи можна вжити в межах наявних базових умов для вдосконалення організації та змісту докторських студій (аспірантури)?» також викликало жваве обговорення. Респонденти висловлювали думку як стосовно вдосконалення підготовки аспірантів взагалі, так і окремо – екологічного спрямування.

Найбільша кількість респондентів головним для вдосконалення аспірантури вважають термінове завершення підготовки та затвердження державних стандартів підготовки докторів філософії за основним переліком спеціальностей вищої освіти в Україні [2; 3], у тому числі – «екологічні науки», та забезпечення належної якості освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії (вдосконалення переліку, змісту й обсягу фахових спецкурсів та міждисциплінарних методологічних курсів).

Саме на рівні державного керування науковою діяльністю запропоновано офіційно оформити екологічний науковий напрям, назвавши його «екологічні науки», – і за ним захищати дисертації.

Особливий акцент в анкетах зроблено на розширенні змісту освітньої складової підготовки докторів філософії, у тому числі – на забезпеченні опанування аспірантами сучасних міжнародних вимог до підготовки публікацій та репрезентації результатів наукових досліджень за кордоном. Оскільки підготовка аспірантів передбачає засвоєння великої бази теоретичних знань, ці теоретичні знання було б добре інтегрувати в міжнародні теоретичні бази. Це дозволить продукувати інновації, уникати повторень помилок і вирішувати проблеми в Україні з урахуванням закордонного досвіду. Обов'язковим є засвоєння певної кількості кредитів в інших ЗВО та в інших державах.

Тісно пов'язаною з попередньою є пропозиція залучення аспірантів до різноманітних міжнародних програм, які підтримують мобільність студентів та аспірантів, допомагають брати участь у міжнародних наукових конференціях, проходити стажування в закордонних наукових закладах та ін.

Також запропоновано обов'язково враховувати практичну складову у науковій роботі, збільшуючи фінансування лабораторних та польових досліджень аспірантів. В анкетах підкреслено необхідність розширити участь аспірантів у виконанні державних та інших науково-дослідних тем, щоб дослідження справді мали прикладний характер [8]. Повинні розв'язуватися задачі, поставлені Мінекології, департаментами екології, державними адміністраціями, проблемними підприємствами тощо, тобто теми досліджень мають бути близькими до нагальних проблем, що існують в державі.

Окремо рекомендується підтримати співпрацю аспірантів із державними органами, що проводять контроль та моніторинг стану довкілля, доступ до бази екологічних даних/інформації на всіх рівнях (окрім секретної, як це передбачено законами України), обмін інформацією щодо аспірантських досліджень. Це корисно не лише для аспірантів, а допомогло б заповнити прогалини державної системи моніторингу довкілля і продукувати свіжий та актуальний аналітичний результат для зацікавлених осіб, що збільшило б престиж і цінність університетів як науково-дослідних установ.

В окрему групу виділено пропозиції організаційного характеру. Передусім респонденти підкреслюють необхідність законодавчо прописати «базові умови». На сьогодні офіційно не затверджено процедуру і механізм підготовки і, головне, – захисту дисертацій докторів філософії. Необхідно різко зменшити кількість документів до і після захисту. Висловлено пропозицію ліквідувати спецради і створити експертні комісії – лише з 2–3 фахівців, як це практикується у деяких країнах Європи.

Досить часто серед опитаних звучала думка, що докторські студії необхідно формувати на кафедрах, а не в аспірантурі. У тому вигляді, що зараз, аспірантури непотрібні. Аспірант (докторант) має бути підпорядкований лише науковому керівнику, а не аспірантурі.

Відповіді на запитання «На вашу думку, якість кандидатських дисертацій з екологічних досліджень покращується чи погіршується?» мали три варіанти: «покращується», «погіршується», «залишається на попередньому, достатньо високому рівні». Більшість респондентів погоджуються з думкою, що, скоріше, завдяки героїчним зусиллям науковців старої школи, вона залишається на достатньо високому рівні. Все залежить від рівня відповідальності керівника аспіранта, самого здобувача наукового ступеня, авторитету спеціалізованої ради. Рівень варіюється за часом – трошки вгору, трошки вниз. Але середній рівень робіт упродовж приблизно 10 років залишається більш-менш постійним. Відстає рівень застосування сучасного наукового обладнання та сучасних ПС-технологій, але якість дисертацій відповідає вимогам часу і ситуації в країні. Відзначається і позитивна роль необхідності міжнародних публікацій результатів роботи.

Прибічників тези, що якість дисертацій погіршується, – теж досить багато. Пояснюючи свою думку, респонденти зазначають, що будь-яке

дослідження підводять під екологічне. Немає чітких критеріїв в екологічних дослідженнях, не зовсім зрозумілими є критерії якості дисертацій за результатами екологічних досліджень. Враховуючи той факт, що переважна більшість досліджень у сфері захисту довкілля є прикладними, слід оцінювати передовсім ступінь (рівень) впровадження результатів екологічних досліджень. За цим показником – не всі захищені дисертації, наприклад, зі спеціальності 21.06.01, містять відомості про практичне впровадження результатів. Відсутність реалізації практичних напрацювань екологів передусім пов'язують із катастрофічним зниженням упродовж останніх років кількості місць працевлаштування екологів.

Деякі роботи, на думку опитаних, є недостатньо якісними через спрощення глибини наукових досліджень, відсутність можливості власних лабораторних досліджень, у тому числі – у зв'язку із застарілою лабораторною базою та відсутністю сучасних інструментів із дослідження довкілля. А відсутність експериментальної бази є наслідком мізерного рівня фінансування. Погіршення робіт також пов'язують із важкодоступністю, відсутністю, фрагментарністю або недостовірністю результатів державних моніторингових досліджень.

Відповідаючи на запитання «Чи ви бачите якісь значні проблеми із забезпеченням якості в процесі наукової підготовки?», більшість респондентів погодилися з існуванням проблем і запропонувала свій перелік показників. Деякі респонденти опитувані вважають, що треба звертатися частіше до стандартів вищої освіти, які склали кращі фахівці відповідних галузей знань. Там вже закладено відповідні критерії – і треба лише ознайомитися з відповідним стандартом вищої освіти й застосовувати його на практиці. Згідно зі стандартом уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, формуються завдяки практичній діяльності у процесі реального вирішення комплексних проблем. Наші аспіранти здобувають переважно навички і компетентності у сфері написання наукових статей для поповнення теоретичних знань чи, швидше за все, – емпіричних даних, які не вирішують комплексні проблеми у галузі професійної діяльності, у тому числі – у викладанні екологічних дисциплін.

До проблем також віднесено формальність апробації результатів дослідження, а саме:

- участь у конференціях, особливо міжнародних, закордонних, здебільшого заочна, головним чином – через відсутність коштів на відрядження;
- передача результатів дослідження до цільових установ також не вимагає зворотного зв'язку;
- публікація у високореєтингових журналах є майже неможливою через застаріле лабораторне обладнання і невизнані у Європі методики.

Проблемою часто є й те, що керівники дисертантів не завжди володіють сучасними знаннями, екологічною ситуацією, комп'ютерними

навичками у підготовці науковців. Як зазначалося респондентами, єдиним критерієм якості наукової підготовки має бути вчасно та якісно підготовлена до захисту кваліфікаційна робота (дисертація). Між тим, з огляду на загальнонаукові компетентності, які аспірант має здобути під час підготовки за освітньо-науковою програмою (ОНП), слід посилити контроль за здатністю репрезентувати та обговорювати власні наукові результати. Цікавим було б питання організації окремого виду наукових конференцій – конференцій здобувачів ступеня доктора філософії, окремо – в межах кожної спеціальності згідно з основним переліком. Проведення таких заходів можна доручити ЗВО, у яких діятимуть постійні спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій.

Також опитані наголошують на необхідності врахування: кількості публікацій у журналах, що рецензуються; участі у міжнародних наукових конференціях; участі у міжнародних наукових проєктах; щонайменше – однієї статті у виданнях з методології науки. Деякі респонденти вважають необхідним набуття компетентностей у викладанні екологічних дисциплін. Тому пропонують внести такий показник: виконання навчального навантаження в кількості 75–100 годин на рік – та зробити обов'язковим кандидатський екзамен із методології науки. Запропоновано також спрощення вимог та полегшення процедури захисту дисертацій англійською мовою.

На запитання «Не могли б ви перелічити критерії чи показники, які можна використовувати для оцінки підготовки докторів філософії?» чверть анкетованих відповіли «ні». Ще низка анкетованих не визначилися, оскільки вважають, що реалізація нової форми потребує часу. Ми звикли до інших форм організації навчання аспірантів. Що є кращим, покаже час.

Решта респондентів майже в рівному співвідношенні зосередилась на:

- відсутності організуючої ролі відділу аспірантури, яка зводиться лише до відстеження виконання програми, організації іспитів та збирання різних звітів. Фактично, весь тягар навчання в аспірантурі покладено лише на аспіранта і наукового керівника. І лише від їхньої наполегливості і завзятості залежить результат. Саме тому для підвищення якості підготовки доцільно робити кращий підбір наукових керівників (лише доктори наук) і закріпляти аспірантів за кафедрами, а не за відділами аспірантури;

- надмірному ступені регламентації державою усіх аспектів підготовки та захисту дисертаційного дослідження, оформлення безлічі документів, невідповідності уваги до наукової цінності дослідження відносно до документального супроводу захисту дисертації [9]. Особливо це стосується формальних вимог до кількості статей: «5 одиниць для природничих спеціальностей – це забагато». Як зазначають респонденти, конкретні результати наукової роботи з'являються на третій-четвертий рік навчання. На цей період здійснюється значне навантаження: написання необхідних публікацій, участь у конференціях для апробації результатів, підготовка, завер-

шення й оформлення самої дисертації. А у разі рівномірного планування написання статей висновки першої можуть відрізнятися від результатів останньої або перша стаття через 4 роки стає менш актуальною;

– окремо кілька відповідей підкреслюють як проблему відсутність мотивації у майбутніх докторів філософії щодо працевлаштування та мале фінансове забезпечення, що унеможливорює або ж значно скорочує проведення польового чи лабораторного етапів досліджень.

Водночас опитані зазначають, що «Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.03. 2016 р. № 261 [4], передбачено вирішення низки проблемних питань щодо організації, якості та змісту підготовки докторів філософії в Україні.

Як відповідь на запитання «Чи є щось, що можна зробити в межах наявних базових умов для того, щоб поліпшити організацію, якість та/або зміст підготовки, які зараз пропонуються аспірантам?» зазначено, що аспірантам дуже необхідна державна фінансова підтримка у вигляді грантів, що могла б використовуватися на польові чи експериментальні дослідження, можливість брати участь у конференціях (у тому числі – закордонних) або публікуватися у рейтингових виданнях. Дехто для поліпшення організації підготовки пропонує зняти різноманітні інформаційні педагогічні дисципліни та безкінечне і безрезультатне вивчення іноземних мов. Головне – практика.

Висловлювалися побажання задля підвищення результативності підготовки дисертаційного дослідження вдосконалити порядок затвердження теми дисертації. Зокрема, затверджувати не власне назву теми, як це практикується сьогодні, а репрезентований аспірантом (після першого року навчання) дослідницький проект із ретельним обґрунтуванням теми дослідження, оглядом джерел, проблемних питань, які потребують вирішення, а також глибоко усвідомленим формулюванням мети і завдань дослідження.

На запитання «Чи бракує аспірантам та випускникам аспірантури якихось предметних або загальних навичок для успішної наукової кар'єри та/або для виконання дисертації?» кожен другий респондент відповідає, що не бракує. У середньому підготовка в аспірантурі – зазначають опитані – надає аспірантам всі необхідні знання, вміння та навички. Надалі все залежатиме від особистості аспіранта та традицій наукової школи, до якої він є дотичним. Головне, щоб було бажання. Але й талант має неабияке значення. Решта опитаних надала різні варіанти відповіді, але всі вони згодні з одним: бракує лише самих перспектив успішної наукової кар'єри, адже зараз відбувається закриття наукових інститутів, скорочення їхнього фінансування і штату працівників тощо.

У відповідях на запитання «Які форми співпраці між закладами, що надають ступінь доктора філософії чи пропонують аспірантуру, покра-

шили б якість докторських студій у вашому закладі та на рівні країни?» респонденти були одностайними:

– необхідна організація заходів, що сприяють активному науковому спілкуванню (наукові конференції, методичні семінари, стажування аспірантів в інших ЗВО (у тому числі – закордонне)), а також обов'язкове засвоєння певної кількості кредитів в інших ЗВО;

– пропонуються спільні дослідження за однаковими методиками різних регіонів або ж спільні дослідження різних науковців на стику наук: географії – біології, екології – географії, географії – технологій захисту довкілля тощо;

– перспективним також вважається виконання спільних грантів. Запропоновано можливість співпраці аспіранта не з одним науковим керівником, а з декількома – як в Україні, так і за кордоном (сандвіч-проекти).

Доцільним також є більш інтенсивне залучення експертів з інших регіонів для атестації звітів аспірантів та рецензування їхніх публікацій, а можливо, – навіть створення реєстру опонентів (експертів) за основними напрямками в межах спеціальності. Підвищили б якість робіт, на думку респондентів, «сліпе» рецензування хоча б докторських робіт та реальна оцінка роботи експертами.

Опитані підкреслюють і необхідність запровадження політик та процедур якості й наукової етики: недопущення плагіату у роботах аспірантів; неврахування публікацій у неякісних наукових виданнях із сумнівними редакційними практиками; заохочення публікацій в українських та іноземних наукових журналах, які проводять якісне рецензування, впроваджують адекватні етичні норми роботи, зокрема й несхвалення фіктивної участі у наукових конференціях; сприяння якісній апробації результатів дослідження. Акцентовано увагу на підвищенні відповідальності наукового керівника та первинної установи, що випускає дисертацію до захисту.

Питання анкети «Якби підготовка докторів філософії (із наданням освітніх послуг та забезпечення якості включно) надавалася та/або координувалася загальнонаціональною організацією (наприклад, докторською школою з екологічних досліджень), надання яких послуг очікувалося б від цієї організації?» викликало протилежні думки: від абсолютної зайвості такої структури до покладання на неї дуже великих сподівань.

Більшість опитаних вважає, що не потрібно створювати будь-які нові організації. Це був би ще один орган залежності аспірантів з високим ризиком корупції. Підготовка аспірантів здійснюється в наукових школах, університети вже мають відділи аспірантури, потрібно просто підвищити їхню ефективність із урахуванням зазначених у цій статті зауважень.

Література

1. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 // Документ z1133-11, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.05.2015, підстава – z0409-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11>
2. Про затвердження Переліку галузей знань і спеціальностей, згідно з якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова КМУ від 29 квітня 2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>
3. Про особливості запровадження Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою КМУ від 29.04.2015 р. № 266 : Наказ МОНУ від 06.11.2015 р. № 1151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-18/4636/nmo-1151.pdf>
4. Про затвердження «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ministriv-kabineta-postanovi/postanova-vid-bereznya-2016-261-pro-2016-3063.html>
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова КМУ від 23.11. 2011 р. № 1341 // Архів оригіналу за 2013-08-27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
6. Про затвердження плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016–2020 роки : Розпорядження КМУ від 14.12.2016 р. № 1077 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2016-%D1%80>
7. Максименко Н. В. Очікування випускників-екологів щодо працевлаштування за фахом / Н. В. Максименко, С. М. Широкоступ // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. / уклад. Ю. В. Холін, Т. О. Маркова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 6. – С. 13–23.
8. Про відповідальність спеціалізованих вчених рад за прийняті рішення про присудження наукових ступенів : Лист МОН України 1/9-150 від 14.03.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univer.kharkov.ua/docs/work/lyst-mon-pro-vidpovidalnist-specrad.pdf>
9. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : Наказ МОН України від 12.01.2017 р. № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17>